

УДК 343.98

**Максим Валерійович ДАНЬШИН,**

доктор юридичних наук, професор,  
заступник декана з наукової роботи  
юридичного факультету Харківського  
національного університету імені В. Н. Каразіна

## ЩОДО ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ КРИМІНАЛІСТИКИ

1. Криміналістика – це особлива наука, яка виконує інтегративну функцію у системі наук кримінально-правового циклу та, знаходячись на передньому краї протидії злочинності, безпосередньо втілює у життя усі їх приписи, настанови та здобутки. Криміналістика це практична наука, яка повинна швидко та вміло реагувати на усі зміни об'єктивної дійсності: появи нових способів вчинення злочинів та детермінантів злочинної поведінки, становлення нового психотипу сучасного злочинця тощо. Тільки таким чином можливо налагодження ефективного інструментарію протидії та стримування злочинності, в якому наука займає своє власне та необхідне для практики місце. При чому криміналістика відіграє важливу роль у втіленні теоретичних розробок у практичну площину. Зараз у цьому сенсі спостерігається серйозне відставання.

На сучасному етапі у вітчизняній практиці протидії злочинності вже намітилися стійка тенденція відставання науки до викликів реальної дійсності. Це пов'язано з декількома обставинами. Це зайве затеоретизування окремих приписів та науково-практичних рекомендацій, котрі повинні негайно втілюватися у практику. Це й відвернення уваги криміналістів-вчених на окремі теорії та вчення, які ніякого практичного сенсу на мають, є другорядними науковими концепціями, однак породжують величезну купу «нових» ідей, наукових спорів та дискусій, тобто «фантомів» криміналістики. Існує ще одна причина сучасного відставання науки від потреб практики – це проблема викладання самого навчального курсу криміналістики, його наповнення, адресатів та сьогоденних вимог до особи її викладача.

В Україні сьогодні активними темпами створюється нова вітчизняна нормативно-правова база вищої освіти, ряд концептуальних нормативних актів перебувають у стані розробки, інші вже активно апробуються. Взагалі відбуваються процеси докорінних змін усього законодавства країни. Є як позитивні, так і в край негативні тенденції такого переформовування правового поля, які одразу відображаються на усьому житті українського соціуму. Всі ці зміни так чи інакше торкаються науки, закладів вищої освіти, взагалі, та процесу навчання й підготовки майбутніх професіоналів-юристів, зокрема. Також «налаштуванню» на єдину відповідь усім викликам дійсності, а саме ефективної відповіді на запити стримування злочинності, потребує оптимізація засвоєння студентами знань наук кримінально-правового циклу, котрі повинні відповідати об'єктивним реаліям сучасної практики протидії злочинності на місцях. Окремий аспект у цій проблематики займає специфіка викладання криміналістики, як однієї з системи наук кримінально-правового циклу.

Питання вдосконалення методики викладання навчального курсу криміналістики залишаються досить актуальними на протязі усього етапу становлення та розвитку криміналістичної науки. Різноманітні аспекти викладання криміналістики, проблема підготовки викладача-криміналіста, методичні та психологічні питання навчального курсу тощо постійно привертають увагу як науковців так і практиків. Ці питання у різні часи були в орбіті наукового пошуку таких відомих вітчизняних та зарубіжних вчених-криміналістів, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. М. Варцаба, О. М. Васильєв, Т. С. Волчецька, В. К. Гавло, О. О. Ейсман, О. О. Ексархопуло, Є. У. Зіцер, Є. П. Іщенко, В. О. Коновалова, М. Г. Любарський, Г. Ю. Маннс, Г. А. Матусовський, С. П. Митричев, М. О. Михайлов, В. О. Образцов, А. Р. Ратинов, Є. Р. Росинська, М. С. Строгович, П. І. Тарасов-Родіонов, А. О. Топорков, В. В. Топчій, Б. М. Шавер, В. Ю. Шепітько, В. В. Юсупов, М. П. Яблоков та ін. Взагалі у різні часи багато іменитих учених

були стурбовані такими питанням, як-от: – Хто повинен викладати криміналістику? – Які риси характеру, професійні здібності та якості повинен мати викладач криміналістики? – Якою повинна бути методика викладання навчального курсу «Криміналістика»?

2. На сьогодні в Україні підготовка юристів першого та другого рівня навчання здійснюється за двома напрямками: у цивільних закладах Міністерства освіти і науки України та у спеціалізованих закладах, відомчих навчальних закладах МВС України, СБУ тощо. У цивільних навчальних закладах здійснюється, як правило, підготовка юристів широкого профілю без певної їх спеціалізації. Напроти, у відомчих навчальних закладах підготовка фахівців-юристів здійснюється з орієнтацією на конкретну правозастосовну або правоохоронну діяльність з виділення окремих її напрямків (громадська безпека, оперативно-розшукова діяльність, слідчо-криміналістична діяльність, експертно-криміналістична діяльність). Природно, що навчальні плани і програми навчальних дисциплін кримінально-правового циклу повинні суттєво відрізнятися в залежності від профілю підготовки фахівців.

Підготовка вітчизняного співробітника правоохоронних органів та суду, компетентного відповісти на всі виклики існуючої дійсності, є першочерговим завданням держави. Саме з цією метою й створено в структурі навчального процесу на юридичних факультетах та у профільних ВНЗ певні цілісні блоки, що складаються з окремих загальнотеоретичних, спеціальних, профілюючих, обов'язкових і факультативних дисциплін, тісно взаємопов'язаних одна з одною і підпорядкованих одній глобальній меті – випуск високопрофесійних кадрів.

У процесі підготовки майбутніх правоохоронців, зокрема, у спеціалізованих ВНЗ, першочергове місце посідають знання з блоку наук кримінально-правового циклу, які, у свою чергу, повинні перебувати в певній впорядкованості один з одним з метою недопущення дубляжу в процесі всього навчання. Навчальний процес з підготовки майбутніх співробітників передбачає поступальне засвоєння низки дисциплін, які висвітлюють у межах свого предмета різні сторони діяльності щодо протидії злочинності в сучасних умовах. Особливе місце тут посідає саме криміналістика, яка є специфічною навчальною дисципліною. У ній знаходять «вихід» дані практично всіх дисциплін кримінально-правового циклу. Саме на тлі криміналістики вирішуються питання, що вимагають залучення інформації з інших дисциплін кримінально-правового циклу, зокрема з кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесу, кримінології, теорії оперативно-розшукової діяльності та судової експертизи. Окрім цього блоку та поряд з вивченням криміналістики, майбутні правоохоронці здобувають знання з галузі юридичної психології, судової медицини, судової психіатрії, судової статистики, судової бухгалтерії тощо. Однак це, на жаль, не розповсюджується, на так звані цивільні навчальні закладі. В них кожна науки нібито живе своїм життям, іноді в навчальних планах навчальних курс з криміналістики може передувати кримінальному процесу. Звісно, що у цих випадках системність знань у студентів повністю відсутня.

Детальне вивчення проблем криміналістики сприяє закріпленню отриманого студентами, курсантами та слухачами під час проходження виробничої практики досвіду комплексного розв'язання сучасних завдань з протидії злочинності, стимулює теоретичне осмислення і подальше поглиблення його в навчальному процесі. Саме в надрах криміналістики велика увага приділяється практичному відпрацюванню тактики слідчих дій, підготовчих і організаційних заходів, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, правила легалізації інформації, що отримана оперативно-розшуковим шляхом. Також при засвоєнні криміналістичних знань наочно ілюструється передовий міжнародний досвід протидії злочинності. У рамках вивчення криміналістики студенти, курсанти та слухачі засвоюють засади судової експертизи.

Викладання криміналістики, це не лише надання майбутнім правоохоронцям знань, щодо основних правил розслідування злочинів, – це й збагачення їх своєрідними інтегральними відомостями щодо існуючої практики протидії злочинності в сучасних умовах. Це різні аспекти роботи слідчого, судді, прокурора, експерта та ін., а саме такі питання як взаємодія слідчого з оперативно-технічними підрозділами, засвоєння відомостей про наукову організацію управління та праці в органах МВС, СБУ, прокуратури та

суду, НОП слідчого, судді, оперативного співробітника та ін. Необхідне поступове заглиблення у різні процесуальні та непроцесуальні аспекти процесу розслідування та розкриття злочинів. Однак розгляд цих специфічних особливостей потребує наявності у викладача певної кваліфікації.

3. Викладач криміналістики – це, беззаперечно, особа, яка, по-перше, володіє теоретичними знаннями щодо криміналістичної науки та, по-друге, має певний досвід практичної роботи у сфері протидії злочинності. Якщо відсутній хоча б один з елементів формули професіоналізму викладача криміналістики, то це або науковець науко-дослідної лабораторії або практичний співробітник правоохоронних органів чи суду. Викладач, який не розуміє проблем практики та не має професійного досвіду щодо їх вирішення – це лише теоретик, який особисто ніяким чином не допомагає вирішити стратегічні завдання протидії злочинності, а лише вироблює з боку студентів та слухачів навички з ефективного складання заліків та іспитів.

З іншого боку, викладач, який має лише практичний досвід, – це здебільшого особа, яка не може творчо та ініціативно мислити, не знає теоретичного фундаменту науки криміналістики, без якого оптимізація її навчальної дисципліни не можлива взагалі. Він не має професійних якостей викладача та, на жаль, здебільшого, або вже професійно zdeформована, «згоріла» людина, або, навпаки, безмежно самовпевнена у своїй правоті особа, що вже не може особисто вдосконалюватися та навчатися.

Насправді, як свідчить історія криміналістики, є яскраві приклади успішної роботи викладачів, що мають великий, або, навпаки, мінімальний досвід практичної роботи на ланці практики протидії злочинності. Тим не менш, ми впевнені, що вищезазначені «усічені» типи викладача криміналістики здебільшого представляють собою певну небезпеку. Так, саме вони спонукають до розриву між теорією та практикою, створюють міф щодо неспроможності науки, та взагалі своєю діяльністю насправді розбалансовують весь кримінально-правовий механізм держави замість того, щоб внести свою частку у вдосконалення навчального процесу та засвоєння специфічних криміналістичних знань з боку студентів, курсантів, слухачів. Тому, на нашу думку, викладач криміналістики, який має власний практичний досвід, повинен володіти теоретичним матеріалом науки, орієнтуватися у динамічних процесах її розвитку та знати сучасні проблеми практичної діяльності. Окрім цього він повинен чітко усвідомлювати сутність та особливості викладацької діяльності як такої. За результатами аналізу проведеного нами опитування прокурорів прокуратур, слідчих і оперативних співробітників органів МВС, прокуратури і СБ України, а також адвокатів, практичні працівники вважають, що викладач криміналістики повинен: бути здатним відповісти на будь-яке практичне запитання з теми навчального курсу (100 %), вміти встановлювати психологічний контакт з аудиторією (95 %), знати криміналістичну теорію (83 %), мати досвід практичної роботи (75 %), використовувати приклади з сучасної практики розслідування та розкриття злочинів (65 %), знати теоретичні положення інших наук кримінально-правового циклу (54 %), мати привабливий зовнішній вигляд (40 %), не допускати проявів байдужості до запитань аудиторії та вміти володіти увагою аудиторії (35 %), слідкувати за змінами діючого законодавства (30 %), знати міжнародну практику протидії злочинності (10 %).

Викладач криміналістики – це особа, яка повинна, по-перше, володіти визначеним обсягом теоретичних криміналістичних знань і мати чітку уяву про їх застосування для вирішення профільних завдань в діяльності тих чи інших підрозділів правоохоронних органів. Досягається такий рівень професійної криміналістичної підготовки в процесі навчання в аспірантурі (ад'юнктурі), а також в процесі обов'язкового проходження практичної підготовки на відповідних посадах в правоохоронних органах (стажування). Саме такі вимоги повинні бути покладені в основу формування професорсько-викладацького складу кафедр криміналістики не тільки у спеціалізованих навчальних закладів, але й на юридичних факультетах класичних університетів, бо там теж готують майбутніх юристів-фахівців.

*Одержано 08.10.2017*